

1.04 Strokovni članek

UDK 094:615.89(497.4Škofja Loka)"18"

Prejeto: 10. 1. 2018

Rokopisne padarske bukve iz okolice Škofje Loke

TONE KOŠIR

dr. med., raziskovalec zgodovine zdravstva na Loškem
Partizanska 34, SI-4220 Škofja Loka
e-naslov: tone.kosir@gmail.com

Izveček

Zaradi pomanjkanja šolanih zdravnikov se je na Loškem razmahnilo padarstvo oziroma ljudsko zdravilstvo. Padarji so bili samouki z lastnimi izkušnjami. V vsem 19. stoletju in tudi zatem so imeli na voljo tudi rokopisne ljudsko-medicinske knjige. Največ je ohranjenih na Loškem in v okolici Rovt. Večina jih je prepisana iz padarskih bukev ljudskih zdravilcev Pavla Lipiča, ki jih je napisal leta 1810, in bukev Antona Košenine iz leta 1830. Oba sta živela v bližini Škofje Loke: prvi v Bodovljah in drugi v Puštalu. Prepisi njunih bukev se nahajajo pri sedanjih lastnikih, le manjše število jih hranijo kulturne ustanove, npr. NUK v Ljubljani. O ljudskem zdravilstvu in rokopisnih padarskih bukvah je bilo doslej v Loških razgledih objavljenih devet prispevkov. V pripravi sta še dva o tistih bukvah, za katere je avtor tega zapisa izvedel v letu 2017.

Abstract

MANUSCRIPTS OF HEALERS FROM ŠKOFJA LOKA SURROUNDINGS

Due to lack of qualified doctors, folk medicine developed in Škofja Loka surroundings. Healers were self-taught persons with own experience. Throughout the 19th century and after, they could learn from manuscripts on folk medicine. The majority of those manuscripts are preserved in Škofja Loka and its surroundings, and in the surroundings of Rovte. These books are transcribed from healer books of folk medicine practitioners by Pavle Lipič who wrote books in 1819, and those of Anton Košenina written in 1830. Both practitioners lived near Škofja Loka, the former in Bodovlje and the latter in Puštal. Transcriptions of their books are in the possession of their current owner and a smaller number is kept in the National and University Library. Nine articles on the topic of folk medicine and handwritten books of healers have been hitherto published in *Loški razgledi*. Two contributions on the books that were brought to the author's attention in 2017 are underway.

Ključne besede:

Dolenc Milan,
Košenina Anton,
Lipič Pavle, Loški
razgledi, padarske
bukve, padar,
ranar, ranocelnik,
šurovc, urok,
zagovor, zdravilec

Key-words:

Dolenc Milan,
Košenina Anton,
Lipič Pavle, Loški
razgledi, healers'
books, healer,
physician, curse,
presentation

Uvod

Ko sem leta 2001 začel raziskovati zgodovino zdravstva na Loškem, sem v Loških razgledih naletel na kratek zapis *Iz stare zdravniške knjige*, v katerem sta omenjena ljudska zdravilca Pavle Lipič iz Bodovelj v Poljanski dolini in Anton Košenina iz Puštala.¹ Od tedaj načrtovana raziskava domačega zdravilstva oziroma padarstva na Loškem pa je prišla na vrsto šele po zaključenem obravnavanju uradne medicine na tem območju. Leta 2012 je opisovalec domačij župnije Stara Oselica v zgornji Poljanski dolini Anton Bogataj naletel na dotlej neznano rokopisno ljudskomedicinsko knjigo, ki jo je leta 1887 prepisal podkovski kovač Andrej Morè, doma z Dobračeve pri Žireh. To je sprožilo začetek mojega proučevanja rokopisnih padarskih bukev na Loškem. Doslej sem v LR obširneje poročal o petih bukvah, poročili o dveh pa sta še v pripravi. Pri obravnavi s pridom uporabljam tudi izkušnje iz svoje nekdanje zdravniške prakse.

Pojmi

Padarji so bili ljudski zdravilci, ki so zdravili brez ustrezne izobrazbe. Ljudi in/ali živino so zdravili na osnovi znanja, ki so ga pridobili kot samouki iz različnih virov, tega pa dopolnjevali z lastnimi izkušnjami. Poznali so zdravilna zelišča, jih nabirali in iz njih pripravljali zdravilne pripomočke. Številni so imeli zdravilne recepte zapisane, a so jih skrivali pred drugimi in svoje znanje uspešno obdržali kot skrivnost.

Le jezikoslovci so ločili *zdravilce* od padarjev, saj so že imeli nekaj potrebne izobrazbe, ki pa je ostala na nižji ravni od zdravniške. Bili so usposobljeni predvsem za zdravljenje poškodb, od tod izvira sopomenka *ranarji* ali *ranocelniki*. Prvi so se na Kranjskem pojavili že v prvi polovici 19. stol., šolali so se pa v štajerskem Gradcu, nekaj let tudi v Ljubljani. Ker je *doktorjev medicine* pri nas primanjkovalo, so jih oblastni organi predvsem zunaj večjih mest imenovali za okrožne *zdravnike*, kar bi danes pomenilo, da so smeli opravljati tudi javno zdravstveno službo, za kar so bili tudi plačani iz javnih financ.

Na Loškem se pogosto za padarje uporablja ime *šurovc* ali *surouc* tudi *srouc*. To je bil predvsem padar, ki je zdravil ljudi in/ali živali z zagovori. To ime je večkrat zapisano tudi kot domače ime (vulgo), npr. v Bodovljah in v Zadobju pri Lučinah v Poljanski dolini. Nastanek tega imena še ni pojasnjen. Ni izključeno, da gre za popačenko iz *zdravilca*, saj je v padarskih bukvah zdravje napisano kot *srauje*. Obstaja pa tudi druga možnost, ki je povezana z začetnikom rokopisnih ljudskomedicinskih knjig na Loškem Pavletom Lipičem, ki je gospodaril na kmetiji v Bodovljah št. 3 z domačim imenom *Par Žerouc*. To domače ime se je običajno prijelo pri domačiji, na katero se je priženil ali jo kupil nov gospodar, ki je bil doma na Žirovskem. Nisem našel nobenega podatka, da bi se kaj takega zgodilo v Bodovljah št. 3, zato se zdi verjetnejša razlaga, da je nastalo domače ime *pri Žirovcu* po *sroucu* in ne obratno.

Rokopisne ljudskomedicinske knjige

Tako jih je pri nas poimenoval veterinar dr. Milan Dolenc, ki je po drugi vojni načrtno iskal predvsem ljudske živinozdravniške zapise, pri tem pa naletel na številne rokopisne knjige, ki so jih uporabljali ljudski zdravilci oz. padarji. V večini najdenih knjig je bilo tudi nekaj priporočil za zdravljenje boleznih in poškodb pri domačih živalih. Ker so te bukve uporabljali padarji, se jih je prijelo

¹ Planina: *Iz stare zdravniške knjige*, str. 255–257.

poimenovanje *Rokopisne padarske bukve*. Iz njih so padarji črpali znanje. Prepisovali so jih pisanja večši ljudje, verjetno za primerno plačilo.

Padarstvo in ranocelništvo je bilo na Loškem edina oblika zdravljenja vse do leta 1877, ko je prišel v Škofjo Loko prvi šolani zdravnik Ribničan dr. Anton Arko. Že pred njegovim prihodom so v Poljanski in Selški dolini ter na Žirovskem ob nešolanih padarjih zdravili ljudi tudi prvi šolani ranocelniki.

Dr. Milan Dolenc je v LR prvi članek o tej tematiki objavil leta 1973. V objavljenem zapisu ugotavlja, da je takrat poznanih 25 rokopisnih padarskih knjig kar 15 izhajalo oziroma so nastale v okolici Škofje Loke. Na Koroškem sta nastali dve, ena na Štajerskem, preostale pa na Dolenjskem in Notranjskem, na Primorskem pa nobena. Nekaj jih je bilo v nemškem jeziku.² Vzrok za najdbo tolikšnega števila rokopisnih padarskih knjig na Loškem in v bližnji okolici je dejstvo, da so vse bile prepisi iste predloge pod naslovom *Bukve za use potrebe tega gmein Folk*, ki jo je leta 1810 napisal Pavle Lipič, ljudski zdravilec iz Bodovelj pri Škofji Loki. Dolenc je leta 1975 poznal že 44 rokopisnih padarskih bukev, ki so nastale po Lipičevi predlogi, večina na Loškem in v okolici Rovt. Pri tem omenja, da je segal vpliv Lipičevih bukev tudi na Koroško, v Savinjsko dolino in na Dolenjsko.³ Leta 1978 je Dolenc v LR poročal o novi najdbi »/.../ večjega števila primerov, med njimi 22 z Gorenjske in Notranjske. Lahko ugotovimo, da imajo tiste bukve, ki so imele za predlogo Lipičev rokopis, določeno strokovno podlago, medtem ko je bilo področje med Zaplano in Rovtami središče raznih zagovorov in vraž.«⁴

Po mnenju Milana Dolenca so Lipičeve rokopisne padarske bukve verjetno nastale s prirejenim prevodom knjige *Cours de chymie* Nikolaja Lémeryja, pariškega lekarnarja, ki jo je izdal leta 1675. Ni pa znano, ali je knjigo v »kranjski« jeziku prestavil Lipič sam ali že pred tem kdo drug.⁵ V uvodnem zapisu je v večini rokopisnih bukev, najdenih na Loškem in v okolici, napisano, da je delo spisal oziroma prevedel Pavle Lipič iz Bodovelj pri Škofji Loki. Navajam zapis v t. i. Pirčevih rokopisnih bukvah: »Te Bukve je spisu Paule Lippiz en bori Kmet Roien u Lublani enga bogiga Misaria sin u Bodulah en kmet is hishnim jemenam shero-uz te bukve so skushene in potorjene od tega zhasti in huale uredniga Dohtarja Parisarske Apoteike s jemenam Maklaush Lemeri is Frenzoskiga na Krainsko pre-stauleno u leto 1705 sdei pak knuzu kmettushkim ludmi od Antona Koshenina na Krainsko prepisane u leto 1830.« Citirani zapis, napisan v bohoričici, je slovnično neroden in težje razumljiv. Vprašljiva je tudi navedena letnica 1705. Ni izključeno, da je imel Lipič za predlogo neki nemški prevod Lémeryjevega dela, ki naj bi izšel leta 1705, in v »kranjski« jeziku prevedene in prirejene bukve napisal leta 1810, torej v času svoje smrti.

O Pavletu Lipiču

Milan Dolenc je Pavleta Lipiča v Loških razgledih (v nadaljevanju LR) leta 1973 sicer omenil kot pisca padarskih bukev. Rod Lipičev naj bi izviral iz Dalmacije, od koder naj bi prišli na Kranjsko.⁶ Več pa je o njem napisal dve leti zatem. Lipič se je leta 1793 priženil v Bodovlje št. 3. in postal lastnik grunta z domačim imenom *Par Srouc* oziroma Žerouc.⁷ Priimek Lipič je bil znantudi v Kropi. Kdaj so prišli v Ljubljano, (še) ni znano. Meta Sterle poroča, da je bil Pavle Lipič krstni boter otroku iz Bodovelj že leta 1791. Pri poroki z Mino Kos iz Velesovega je bil star 25 let. Rodila se jima je samo hči Neža, ki se je primožila v Gabrk. Zadnji na

² Dolenc: Ljudske medicinske knjige, str. 70.

³ Dolenc: Okolica Škofje Loke – pomembno središče, str. 124.

⁴ Dolenc: Nove ljudskomedicinske bukve, str. 140–146.

⁵ Dolenc: Ljudske medicinske knjige, str. 69–80.

⁶ Povzeto po Dolenc: Ljudske medicinske knjige, str. 71.

⁷ Dolenc: Okolica Škofje Loke, str. 123.

bodoveljski domačiji, ki je imel Lipičeve padarske bukve, je bil gospodar Jože Krmelj. Za njim jih je nekaj let po drugi vojni dobil Vinko Möderndorfer.⁸

Treba je pogledati drugo vejo Lipičev, ki je tudi povezana s kranjsko deželo. Najiminitnejši med njimi je bil Franz Wilhelm Lippich (1799–1845). Fran Viljem se je očetu Jožefu, zdravniku na sedanjem Slovaškem, in materi Wilhelmini Kastenholz rodil v Tatrah, kjer je tudi začel s šolanjem. Oče je izhajal iz zdravniške družine v Boki Katorski. Mladi Lipič je leta 1823 zaključil študij medicine na Dunaju. Še isto leto so ga nastavili kot zdravnika v Ljubljani, kjer je zdravil predvsem reveže. Kasneje je postal ljubljanski mestni fizik. Skupaj je zdravnikoval v Ljubljani enajst let. Tu je napisal tri obsežne in zelo odmevne knjige, ki so izšle že po njegovem odhodu iz Ljubljane: *Topografija c. kr. deželne-ga glavnega mesta Ljubljane* (izšla 1834), *Glavne značilnosti dipsobiostatike* (O pijanosti, 1834) in znanstveno monografijo *Bolezni Ljubljančanov* (1836). Leta 1834 je bil imenovan za profesorja interne medicine v Padovi, leta 1841 pa za isti predmet na Dunaju, kjer je po štirih letih, star komaj 46 let, umrl. Za seboj je zapustil impozantno delo.⁹

Čeprav je znano, da so padarji ohranjali svoje zdravilske sposobnosti v tajnosti, so (verjetno) Lipičevi bodoveljski sorodniki padarske bukve dali iz rok drugim, ki so jih prepisali. Najstarejši doslej znani prepis je iz leta 1820, nastal pa je v Gorenji vasi v Poljanski dolini in ga hranijo v Zagrebu.¹⁰ Prepisovalec ni znan. Naslednji prepis je iz leta 1828. Na kmetiji Pri Rohotniku v Breznici pod Lubnikom ga je odkrila Meta Sterle. Zaradi oblike in izjemne ohranjenosti ga bom opisal v nadaljevanju, prav tako tudi prepis iz leta 1830, v katerem je večkrat zapisan kot avtor Anton Košenina. Dolenc omenja dva prepisa iz tega leta, oba naj bi napisal Košenina. Prvega sem pravkar omenil, drugi pa naj bi bile t. i. Pirčeve padarske bukve. Pri slednjih je Dolenc v zmoti: po analizi jezika je Pirčev prepis namreč nastal šele v zadnjem obdobju pisanja v bohoričici, torej med letoma 1850 in 1860. Sledili so številni prepisi Lipičevih in Košeninovih bukev. Predzadnjega sem našel januarja 2017; pri zdravljenju ga je uporabljal Gašper Jenko iz Virloga pri Škofji Loki. Prepis je nastal v zadnjem desetletju 19. stol. Čisto zadnjega bom opisal na koncu tega članka.

O padarju Antonu Košenini

Domačini so ga poznali z vzdevkom *Ha Tone* (1799–1881). Doma je bil v Puštalu pri Škofji Loki. Po poklicu je bil tkalec in mežnar na Hribcu nad puštalskim gradom, predvsem pa je bil eden od najbolj znanih ljudskih zdravilcev na Loškem. Njegovo poreklo, življenje in zdravilstvo je prvi opisal Milan Dolenc, ki je v LR objavil tudi štiri replike iz Košeninovih bukev.¹¹ Še podrobneje je o njem pisala Meta Sterle, ki je v LR tudi objavila eno od replik iz njegovih bukev.¹² Košeninove bukve iz leta 1830 so napisane v lepi, izpisani bohoričici in bogato ilustrirane. Dolenc tudi omenja, »/.../ da je lastnik te knjige Tone Pečan v Ljubljani«. ¹³ Ker nisem našel podatkov, ki bi potrdili domnevo, da je bil Košenina v latinskih šolah, ne izključim možnosti, da je bukve proti plačilu narekoval drugemu zapisovalcu, veščemu tudi risanja. Možnost, da bi sam Košenina posodil svoje bukve drugemu prepisovalcu, od katerega bi se sredi 19. stol. prepisi širili na Loškem in v okolici, se zdi malo verjetna, saj je skrival svoje recepte pred drugimi, da ga ne bi posnemali pri zdravljenju. Meta Sterle piše, kako je

⁸ Povzeto po Sterle: Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 89–90.

⁹ Povzeto po Zupanič Slavec: Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič, str. 501–524.

¹⁰ Dolenc: Okolica Škofje Loke, str. 124.

¹¹ Povzeto po Dolenc: Ljudske medicinske knjige, str. 71–74 in 77.

¹² Sterle: Ljudsko zdravilstvo, str. 97–98.

¹³ Dolenc: Ljudske medicinske knjige str. 72.

Ha Tone fantu, ki je hodil »/.../ s starim receptom po zdravila v lekarno, vedno zabičeval, da ne sme recepta nobenemu pokazati.«¹⁴ Tako se zdi verjetna domneva, da je sposoben pisec iz leta 1830 poskrbel, da so bukve prišle v druge roke. Košeninove bukve je podedovala hči Katarina, domačini so ji dejali *Ha Katra*, ki se je tudi ukvarjala z zdravilstvom, a ne tako uspešno kot njen oče. »Ta jih je darovala Puštalki Heleni Sever, potovki v Ljubljani. Njeno sorodstvo o tej bukvi ne ve nič.«¹⁵ Tako Dolenc kot tudi Sterletova torej navajata, da ni znano, kje se Košeninove bukve nahajajo. Po vsem zapisanem pa je možno zaključiti, da so prav bukve, katerih lastnik je Tone Pečan, Košeninove iz leta 1830. Na to možnost kaže tudi naslovna stran Košeninovih bukev, prikazana na repliki v LR (str. 73): »sdej pa prepisane od Antona Košenina v Pushtal o Leto 1830« in na isti strani na sosednji repliki: »/.../ to je prepisano en bore hkauz o pushtal 1+8+30«. Po vsem navedenem je malo možnosti, da bi bile te bukve le prepis prvotnih Košeninovih bukev.¹⁶

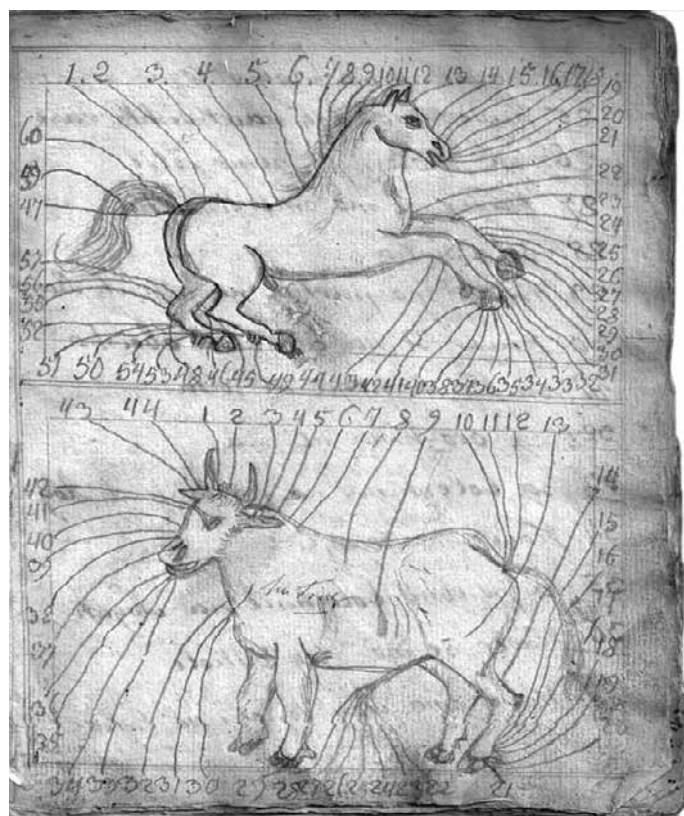
Antona Košenino omenim tudi v zvezi z živinozdravniškimi rokopisnimi bukvami, ki sem jih našel pri Rohotniku v Breznici pod Lubnikom. Bukve so domači našli že po tem, ko je v LR o Omanovem prepisu poročala Meta Sterle. Na 47. strani bukev je napisan dokaz, da so bile leta 1936 napisane prav za gospodarja pri Rohotniku, Gregorja Perka. Bukve so iz nemškega jezika prevedene od »enga gmein zhloveka is imenam A: K.« Potrditev, da gre prav za Antona Košenino, najdemo na skenu zanimivega slikovnega kazala na tretji strani, kjer je zapisan njegov vzdevek *Ha Tone*. Drugi dokaz sta popolnoma enako zapisani iniciali A: K na začetku petega poglavja v Košeninovih bukvah iz leta 1830 in na 47. strani na tem mestu obravnavanih bukev.

Drugi prepisovalci Lipičevih bukev

Prvi »znani« prepisovalec Lipičevih bukev je bil Peter Oman, doma iz Virmaš pri Škofji Loki. Njegov prepis iz leta 1828 je odkrila Meta Sterle na kmetiji Pri Rohotniku v Breznici pod Lubnikom. Oman piše v lepi, lahko berljivi bohoričici in tudi njegovo znanje slovnice je boljše celo od kasnejših prepisovalcev, zato je branje in razu-

Sken 47. strani Rohotnikovih živinozdravniških bukev iz leta 1836.

Sken slikovnega kazala na tretji strani Rohotnikovih živinozdravniških bukev iz leta 1836.

¹⁴ Sterle: Ljudsko zdravilstvo, str. 98.

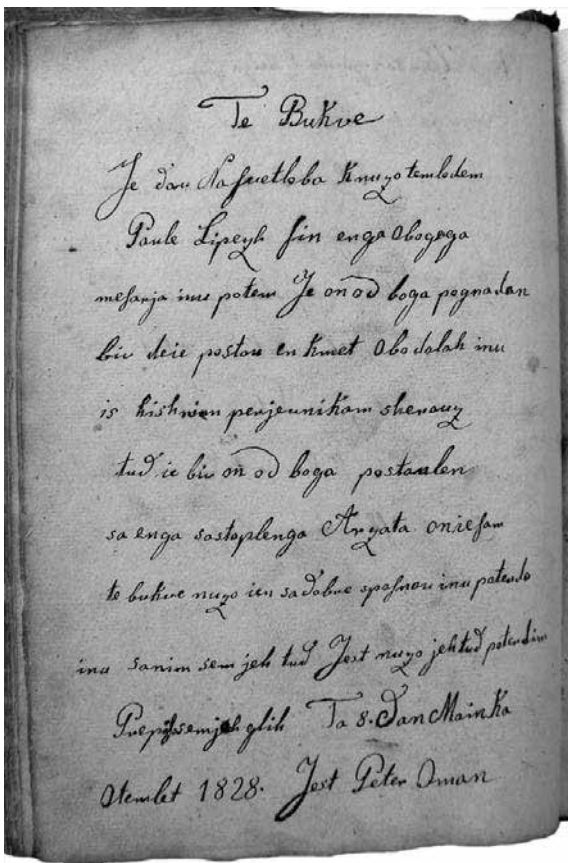
¹⁵ Prav tam.

¹⁶ V času nastanka prepisa, leta 1830, je »prepisano od Antona Košenina« pomenilo isto kot »prepisano Anton Košenina«.

Zunanji izgled Rohotnikovih padarskih bukev. Foto: avtor tega zapisa.

Podatki o predlogi in piscu Rohotnikovih padarskih bukev iz leta 1828.

mevanje zapisanega olajšano. Predvidevam, da je knjiga s 442 stranmi vezana v ovitek pridig kapucina Janeza Svetokriškega iz leta 1691. Nisem našel potrditve za svoje predvidevanje, da je bil Oman v latinskih šolah in povezan s kapucinskim samostanom v Škofji Loki, čeprav to ni povsem izključeno. Da je bil Oman tudi zdravilec, sklepam iz uvodnega zapisa na samem začetku bukev: »/.../ inu sanim sem jeh (za njim sem jih, op. TK) tud Jest nuzo(,) jeh tud poterdim(.) Prepisov sem jeh glih Ta 8. dan Mainka O tem let 1828. Jest Peter Oman.«

Omenil sem že prepis Lipičevih bukev iz leta 1887. Naredil ga je kovač Andrej Morè z Dobračeve pri Žireh. Že v začetnih stavkih na dokaj uničeni prvi strani je zapisal, da je bukve napisal leta 1810 Paule Lipič iz B(odovelj) /.../ Drugi jih je prepisal Peter O/.../ V letu 1828. Tretjič jih je prepisov Andrej More Dob(racheva). Prepis je v celoti napisan v gajici. Ko sem leta 2012 pripravljal za LR prispevek o Morétovih dobračevskih bukvah, nisem uspel najti nobenega prepisovalca Petra O. Šele po natančnejši obravnavi tu že omenjenih Rohotnikovih bukev sem ugotovil, da je prav te prepisoval Andrej Morè. Naj omenim še dve zanimivosti: Morè je naredil prepis v svojem dvajsetem letu življenja, žirovsko trivialko pa je končal že pred letom 1880. Čeprav je sam zapisal »pišem slabu«, ga je za podvig treba pohvaliti.

Posebej omenim t. i. Karlovške padarske bukve, ki jih hranijo v NUK. So odlično ohranjen prepis v bohoričici iz leta 1851. Nastal je v vasi Dolenja Ravan pod Malenskim Vrhom v Poljanski dolini. Delo je lepó in vestno napisano; ob natančnem pregledu sem v bukvah našel eno samo napako, pa še to v oštevilčenju strani. Prepisovalec se ni podpisal. Iz oblike in vsebine sklepam, da je obvladal za tisti čas sodobno slovnico kranjskega jezika, znal latinsko, se spoznal na glasbo, najbrž je imel teološko izobrazbo. Kljub temu da gre za prepis Lipičevih oziroma Košeninovih bukev, je pisec vnesel toliko novosti, da smatram bukve za avtorsko delo. V bukvah ni nikakršnega vraževerja in zagovarjanja. Povezavo med temi bukvami in karlovškimi jerebi so se pojasnile šele s prebiranjem opomb Mare Boršnik k noveli *V Karlovcu* v zbranih delih Ivana Tavčarja iz leta 1951.¹⁷ Na karlovške bukve je v Koroški Beli naletel že Milan Dolenc, ki je v zvezi njimi zapisal: »Napisal jih je baje župnik iz Javorij v Poljanski dolini, lastnik pa je bil Jakob Rant, p. d. Kočar iz Dolenje Ravni.« (pravilno: iz Dolenč pri Javorjah, op. TK).¹⁸ V

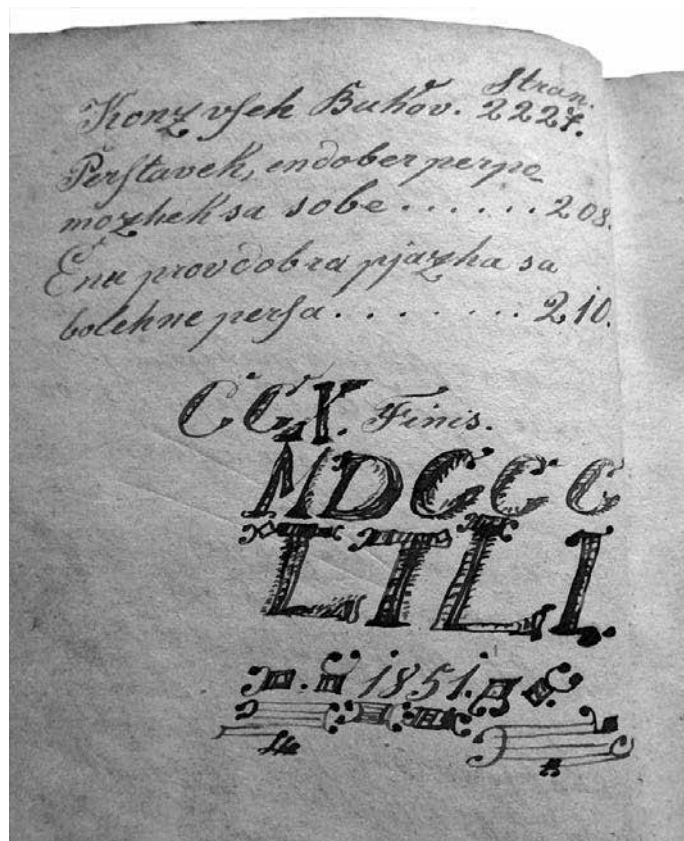
¹⁷ Košir: Karlovške padarske bukve, str. 159–171.

¹⁸ Dolenc: Nove ljudskomedicinske bukve, str. 142.

letih 1822–1855 je v Javorjih župnikoval Mihael Peternelj (1786–1866), doma v Žireh. Teološke študije je končal leta 1814.¹⁹ Glede na njegovo starost in opisane značilnosti knjige ga izključim kot pisca karlovških bukev.

Pirčeve padarske bukve naj bi se prvotno nahajale v knjižnici Loškega muzeja.²⁰ V LR so prvič omenjene leta 1971, ko je o njih poročal France Planina. Že tedaj so bile last Toneta Pirca iz Škofje Loke.²¹ O njih je pisal tudi Milan Dolenc. Bil je v zmoti, ko je postavil nastanek tega prepisa v leto 1830. Natančnejša obravnava prepisa je namreč pokazala, da je nastal v zadnjem obdobju pisanja bohoričice, torej po letu 1850, na kar kaže pogosto pisanje črke „j“ namesto prejšnje „i“ in „v“ namesto „u“. Neznani pisec je bukve verjetno pisal po nareku, kar dokazujejo naslednji ponavljajoči se primeri: *kepotleh rase* (ke po tleh rase), *skuhej nabel mavin* (skuhej na belma vin), *slo nuz no* (slo nucno), *1000 Rosh* (taushentrossha), pa tudi pogosto pisanje dveh samoglasnikov zapored, npr. „ee“, kar kaže na težave narekovalca pri branju predloge. Narekovelec ali pisec je bil verjetno iz Poljanske doline, na kar kažejo številne besede poljanskega narečja. V bukve sta vključeni tudi dve napredni novosti, ki ju v starejših prepisih nismo srečali: pisec je ob zunanjem robu pustil prostor za vpis dela telesa, na katerega opisan pripravek deluje, npr. pri opisu pelinove vode (čaja) – želodec, poleg tega pa se je tudi skliceval na že prej zapisan recept, npr. »/.../ *una shauba nuzat sa prisad in ushen katera naidesh na 85 stran*«. Tudi sicer so priporočeni pripravki napisani dokaj pregledno. Ob omenjenih naprednih rešitvah pa so v bukvah zapisani številni zagovori in uroki.²²

Pred koncem omenim še *Bukve sa bolesni tiga zhloveka*, ki jih je v ZAL Enota v Škofji Loki leta 2001 prinesel Nejko Podobnik. V ZAL so poskrbeli za prenos na mikrofilm, original pa vrnil lastniku Alojzu Gregoraču v Žiri.²³ Za bukve sem izvedel šele lansko leto, zato sem jih uspel le bežno pregledati. Pisane so v bohoričici. Nastanek prepisa postavim v čas okoli leta 1860. Neznani pisec je namreč že znal pravilno uporabljati črke v, j in i, ni pa še poznal šumnikov gajice. Slabo ohranjena knjiga ima 235 strani. Zgradba in vsebina kažeta na enega od prepisov večkrat

Sken zadnje strani kazala karlovških bukev.

¹⁹ Alič: V Zavetju svetega Tilna, str. 319.

²⁰ Leta 2014 povedal avtorju tega zapisa loški arhivar dr. France Štukl.

²¹ Planina: Iz stare zdravniške knjige, str. 255–257.

²² Povzeto po Košir, Pirčeve padarske bukve, str. 195–207

²³ Anon: *Bolezni tiga človeka*. ZAL Enota v Škofji Loki, mikrofilm, ŠKL 291, Zbirni fond, t. e. 19.

omenjenih Lipič-Košeninovih bukev. Na to kaže tudi zadnji zapisani stavek pred kazalom tega prepisa: *Tu je spisano od enga kristjanskega Dohtarja, ktir bi iz serca usem gmajn ludem rad pomagou, saj sem vsebinsko podobnega zasledil tudi v drugih prepisih omenjenih ljudskih zdravilcev. Kot zanimivost omenim zadnje poglavje, imenovano Perstavik /.../ al vorenga sa Bounika. Takšno poglavje z enakim naslovom sem našel v nekaterih drugih prepisih, tudi v mlajšem dobračevskem. Druga zanimivost je zapis kazala na koncu knjige, saj je pri vseh drugih kazalo napisano na začetku. Načrtujem podrobnejšo obravnavo teh bukev v bližnji prihodnosti.*

Omenim tudi zagovorne knjige in zapise urokov, ki so jih ljudje imenovali črne bukve. Oblast in Cerkev sta take knjige preganjala, zato so jih imetniki skrivali in le malo jih je ohranjenih. Večina teh je bila napisana samo na nekaj nevezanih listih. Ni izključeno, da so jih po smrti zagovarjalca oziroma šurovca njegovi najbližji vrgli v peč. Nekaj zagovorov najdemo tudi v padarskih bukvah, predvsem v starejših, še napisanih v bohoričici. Dolenc je zapisal, da »/.../ je bilo področje med Zaplano in Rovtami središče raznih zagovorov in raznih vraž /.../ izvor vsega tega je v Zaplani pri Nagodetovih. Od teh pa so drugi prepisovali /.../«²⁴

Zaključek

Pavle Lipič je s svojimi padarskimi bukvami iz leta 1810 sprožil plaz prepisov, ki so jih pri zdravilstvu uporabljali številni padarji in zdravilci tudi zunaj škofjeloškega območja. V LR so obravnavane in predstavljene vse rokopisne padarske bukve, ki so bile najdene na Loškem in v okolici pred letom 2017. Opis t. i. Jenkovih bukev, za katere sem izvedel v začetku lanskega leta, je pripravljen za tisk, zadnje, imenoval jih bom Gregoračeve iz Žirov, pa bodo prišle na vrsto v kratkem. Ni izključeno, da se bodo naključno odkrile še katere, tako kot že omenjene Jenkove iz Virloga pri Škofji Loki. Povsem odprto pa ostaja vprašanje morebitne sorodstvene povezave med zdravilcem Pavletom Lipičem iz Bodovalj, piscem prvih padarskih bukev na Loškem, in zdravniško rodbino Lipičev. To bo ena od prihodnjih nalog rodoslovcev. Zdi se, da bi bilo res naključje, da bi si več oseb z istim priimkom in poreklom iz istega oddaljenega konca nekdanje Avstrije izbralo enak poklic – zdravljenje ljudi – ne da bi bili v sorodstveni povezavi, četudi le daljni.

KRATICE IN KRAJŠAVE

c. kr.	cesarsko-kraljevi
LR	Loški razgledi
npr.	na primer
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
op. TK	opomba Tone Košir
oz.	oziroma
p. d.	po domače (vulgo)
stol.	stoletje
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana

²⁴ Dolenc: Nove ljudskomedicinske bukve, str. 146–147.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka

- Anon: *Bolezni tiga človeka*. Na mikrofilmu, ŠKL 291, Zbirni fond, t. e. 19.

LITERATURA

Alič, Milena: *V zavetju svetega Tilna*. Kronika župnije Javorje nad Škofjo Loko. Župnijski urad Javorje, str. 319.

Dolenc, Milan: Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. V: *Loški razgledi*, 20 (1973), str. 69–79.

Dolenc, Milan: Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev. V: *Loški razgledi*, 22 (1975), str. 123–133.

Dolenc, Milan: Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. V: *Loški razgledi*, 25 (1978), str. 140–148.

Košir, Tone: Pirčeve padarske bukve. V: *Loški razgledi*, 62 (2015), str. 195–207.

Košir, Tone: Karlovške padarske bukve. V: *Loški razgledi*, 63 (2016), str. 159–172.

Planina, France: Iz stare zdravniške knjige. V: *Loški razgledi*, 18 (1971), str. 255–257.

Sterle, Meta: Ljudsko zdravilstvo na Loškem, V: *Loški razgledi*, 37 (1990). str. 87–122.

Zupanič Slavec, Zvonka: Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič. V: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane*, 1834, prevod Marjeta Oblak, (ur. Zvonka Zupanič Slavec) Ljubljana 2003, str. 501–524.

SUMMARY

MANUSCRIPTS OF HEALERS FROM ŠKOFJA LOKA SURROUNDINGS

Folk healers in Škofja Loka surroundings - and elsewhere - continued drawing knowledge from the 19th century onwards, primarily from manuscripts of healers. The first ones were written by folk healer Pavle Lipič who was a farmer in Bodovlje near Škofja Loka. According to researcher Milan Dolenc, Lipič was inspired by the book of Nikolaj Lemery, titled *Cours de chymie* that was written in 1675 or its translation into German language. There are four known transcriptions of the books of Lipič: transcription of Gorenja vas, Rohotnik, Košenina, and More. The most notable among these is the transcription of Košenina because it was transcribed the most often after 1830. All transcriptions originating from the transcription of Lipič encompass four or five chapters, called "bukve" (books), while some also included addition (pristavek) at the end, in which instructions for patient care could be found. All books from the 1st half of the 19th century were written in Bohorič alphabet, whereas around 1850 the first signs of Gaj's Latin alphabet can be found. The conclusion over the time of origin can be drawn from the font, since only few of them include the year, or even more rare, the name of the person who executed the transcription. The latter can be found by dialect. Characteristic recurring grammar mistakes lead to the conclusion that the transcription was dictated. The most excellent of the preserved manuscripts are those of Rohotnik from 1828 which are (probably) bound in the cover of sermons of Janez Svetokriški from 1691, and those of Košenina which are richly illuminated. In the booklets of Pirc, the first attempt

at creating an index can be found, which made it easier to find specific medical accessory. The Karlovec books are interesting since we found the connection to Karlovec books only after reading the notes to Ivan Tavčar's story *V Karlovcu* (In Karlovec) and after proving the path from the surroundings of Javorje to Koroška Bela and then to NUK. Reports on the last two folk medicinal books which were made aware to the author in 2017 have not yet been published.